

Рішення разової спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.050
про присудження ступеня доктора філософії

Разова спеціалізована вчена рада ДФ 26.133.050 Київського університету імені Бориса Грінченка виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), місто Київ, прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань з галузі знань 03 Гуманітарні науки на підставі прилюдного захисту дисертації Ключник Тетяни Олександрівни «Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури» за спеціальністю 03 Гуманітарні науки 12 грудня 2023 року.

Ключник Тетяна Олександрівна, 1995 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2018 р. Київський університет імені Бориса Грінченка за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література».

З 2019 року і дотепер працює вчителем української мови і літератури у ТОВ «Київський ліцей “Крила”».

Дисертацію виконано у Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: Саєвич Ірина Георгіївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка.

Здобувачка має 7 наукових публікацій, із них – 6 одноосібні: 3 статті (1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; у 4 публікаціях додатково висвітлено результати дисертації.

1. Саєвич І.Г., Ключник Т.О. Номінативний простір «РОЗУМ» в українській лінгвокультурі. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки*. 2018. №1. С. 148 – 154. ISSN

видання 2414-9594. DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-1-17>. URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/philology/article/view/589/551>.

2. Ключник Т.О. Фразеологічна репрезентація концепту РОЗУМ в українській мовній картині світу. *МОВА І КУЛЬТУРА*. (Науковий журнал). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. Вип. 22. Т. II (197). С. 106 – 112. ISSN видання 2522-493X. URL: <https://burago.com.ua/wp-content/uploads/2020/07/197.pdf>.

3. Ключник Т.О. Поняття коду в лінгвістичних студіях. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2021. №35. Т. 3. С. 111 – 116. ISSN видання 2308-4855 (Print), 2308-4863 (Online). DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-15>. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_3/17.pdf.

У дискусії взяли участь голова і члени разової спеціалізованої вченої ради:

Стишов Олександр Анатолійович, доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва, зауваження та побажання:

1. Уважаємо, що не варто у тексті дисертації подавати перелік прізвищ учених за алфавітом, оскільки видатні й відомі науковці нерідко опиняються після початківців або менш заслужених осіб (див. стор. 26, 44).

2. На нашу думку, у цій роботі варто було використати більшу кількість словників, зокрема нових.

3. Загалом дисертацію написано грамотно, літературною мовою, хоча подекуди, на жаль, помічено окремі девіації, зокрема небажана тавтологія (стор. 44, 71-72, 82), фоностилістичні невправності (стор. 49, 69, 123), поодинокі пунктуаційні помилки (стор. 81).

Видайчук Тетяна Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка, доцент кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва, зауваження та побажання:

1. Для увиразнення авторської дослідницької позиції у п. 1.6 першого розділу бажано було б увиразнити підхід до аналізу концепту РОЗУМ, який буде застосовано у дисертації – лінгвокультурологічний чи лінгвокогнітивний?

2. У дисертації не розкрито принципів добору для аналізу текстових прикладів із творів письменників ХХ – ХХІ ст., що містяться в корпусі української мови.

Жуйкова Маргарита Василівна, доктор філологічних наук, професор, Волинський національний університет імені Лесі Українки, професор кафедри української мови та лінгводидактики Факультету філології та журналістики, зауваження та побажання:

1. Найбільше зауважень у нас виникло до Розділу 1, який зазвичай призначено для того, щоб засвідчити рівень осмислення наукових концепцій, подати опис та почасти аналіз сучасних положень, уявлень, теорій, дотичних до мети дослідження здобувача. На жаль, у цьому розділі спостерігаємо фрагменти, які, на нашу думку, є проявом недостатнього осягнення деяких важливих лінгвістичних явищ, дослідницьких прийомів та концепцій з боку здобувачки.

Так, на стор. 56, де йдеться про ядро ментального лексикону, що може бути виявлене внаслідок аналізу даних асоціативних експериментів, Тетяна Ключник пише: «Показовими вважаємо дані, наведені укладачами Слов'янського асоціативного словника. Прямий і зворотний асоціативні експерименти з урахуванням найчастотніших слів-реакцій уможливили

виокремлення ядра ментального лексикону носіїв різних слов'янських мов». Проте для нас очевидно, що такі поважні психолінгвісти, які є укладачами згаданого словника, не могли спиратися на дані «прямого і зворотного асоціативних експериментів», бо таких експериментів у природі не існує. У передмові до названого словника йдеться про прямий та зворотний асоціативні словники, тобто експериментальний матеріал, організований двома способами: від реакції до стимулу і від стимулу до реакції, причому для виявлення ядра ментального лексикону використовується аналіз саме зворотного словника. Подібні прикрі нерозуміння деяких базових явищ і понять лінгвістики псують враження від загалом адекватного рівня оволодіння науковим апаратом, що є необхідним для роботи у галузі когнітивної лінгвістики.

2. Подекуди, на наш погляд, Тетяна Ключник зловживає термінами, які не розкриваються у дослідженні, не відіграють жодної ролі у реалізації мети і не відбиваються у висновках. Зокрема, на стор. 40 авторка згадує термін «семіотична щільність», причому наголошує на його важливості: «У межах дослідження за основу взято термін «семіотична щільність», який, на нашу думку, найточніше відображає суть явища, позаяк ідеться про певну сукупність назв для вираження й окреслення меж концепту, які перебувають в одній знаковій площині та стосуються одного і того ж ментального утворення». У зв'язку з цим твердженням хотілось би зрозуміти, що таке «одна знакова площина». Може, йдеться про знаки одного типу (за Ч. Пірсом)? Проте дані, на які спирається здобувачка, виходять за межі власне мовних знаків, бо вона залучає і пареміологічний матеріал. Чому ж в такому разі йдеться лише про «сукупність назв для вираження концепту» (тобто, треба розуміти, про лексичні одиниці)? Якщо поняття «семіотична щільність» взято за основу дослідження, то передбачається, що в тексті роботи буде не лише достатньо повно роз'яснено його сенс, а й показано, як саме (якими прийомами) вираховується ця щільність для різних концептів і

до яких висновків щодо щільності концепту РОЗУМ здобувачка доходить внаслідок опрацювання великого фактичного матеріалу. Хотілось би почути певні роз'яснення у процесі захисту.

3. Поділяємо точку зору авторки щодо вагомій ролі різних культурних кодів у вербалізації та осмисленні концептів, що задекларовано на початку Розділу 3: «Концепт (зокрема його образний складник) структуровано культурними кодами, які виконують функцію категоризації досвіду людини й спільноти, певних складників її картини світу та культури загалом» (стор. 122). Проте у викладі матеріалу авторка використовує поняття «культурний код» надмірно широко, фактично вважаючи його рівнозначним до поняття «код» взагалі (тобто систему умовних знаків, див. подане на стор. 59 визначення коду із «Словника термінів міжкультурної комунікації»).

Твердження щодо авторської інтерпретації поняття «культурний код» подано на стор. 61 та 63: «Загалом коди культури розуміємо як систему різнотипних знаків, які визначають культурні смисли, виражені цими знаками» (стор. 61). Хотілось би звернути увагу здобувачки, що це визначення стосується будь-якого коду, створеного людьми, наприклад, способів фіксації на папері музичних звуків чи системи дорожніх знаків, оскільки всі змісти, які кодуються цими знаками, є культурними. На стор. 63 читаємо: «Окреслюємо лінгвокультурний код як всеохопну систему знаків (на відміну від лінгвального, наприклад), що формує і зберігає інформацію про різнотипний досвід будь-якої спільноти». З цього формулювання випливає, що лінгвокультурний код є ширшим за лінгвальний, з чим навряд чи можна погодитися, отже, створюється враження недостатньо повного осягнення важливих семіотичних понять.

4. Продовжуючи тему культурних (антропоцентричних) кодів, яка введена у заголовок роботи і є визначальною для концепції Тетяни Ключник при експлікації концепту РОЗУМ, зазначимо, що у викладі авторки спостерігається виразне бажання знайти чим більше лінгвокультурних кодів,

причому часто там, де насправді їх нема. Так, на стор. 162-163 їх перераховано аж шість, проте один із них — міфологічний — авторка ілюструє лише одним порівнянням. Навряд чи одиничний мовленнєвий факт, що, швидше за все, є рефлексією індивідуальної свідомості, може служити основою для виділення окремого культурного коду. Зауважимо, що використання порівнянь (часто okazіональних, а не усталених в узуальній практиці українського мовлення) не є підставою для того, щоб робити висновки про кодування певних змістів через посередництво вербальних засобів інших сфер досвіду. Наведімо один приклад з Розділу 3. На стор. 167 Тетяни Ключник так висловлюється про предметний код у складі вербалізаторів концепту ГЛУПОТА, опозитивного до концепту РОЗУМ: «Лексичними маркерами предметного коду є одиниці на позначення одягу (*штани, патинки, капці, шкургани* тощо), що у складі ФО наділені семантикою відсутності інтелектуальних здібностей і стосуються переважно нижньої частини тіла (ноги, стопи)». Ці висновки зроблено на підставі словникової фіксації таких порівнянь: *мудрий як беркові штани*, *мудрий як рабинові капці*, *мудрий як соломонові ногавиці*, *розумний як утюг* та ін. (стор. 160—161). Аж ніяк не можна погодитись із тим, що лексеми *штани*, *капці* чи *утюг*, як пише авторка, «у складі ФО наділені семантикою відсутності інтелектуальних здібностей», адже їх семантика у вживанні в межах наведених порівнянь не зазнає жодних кардинальних змін чи прирощень (інакше носій мови не зміг би надати сенс відповідним порівнянням і тим більше не зрозумів би їх іронічного забарвлення). Інтерпретація тих культурних змістів, які закодовані у порівнянні *мудрий як беркові штани*, потребує залучення ширшого фактичного матеріалу та складних дослідницьких прийомів; зокрема, має бути здійснено аналіз образних та оцінних шарів концепту ‘єврей’ (причому враховуючи їх динаміку в соціокультурному оточенні) у свідомості носіїв української мови, де, очевидно, виявиться й оцінка за параметром ‘розумний’ / ‘дурний’. Отже,

хотілось би бачити у роботі Тетяни Ключник більш виважені висновки із залученого фактичного матеріалу.

Калько Валентина Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту української філології та соціальних комунікацій, зауваження та побажання:

1. Системі культурних кодів, згадуваних у різних місцях роботи, бракує стрункості. По-перше, на с. 64 авторка зауважує, що «у межах дослідження за основу взято усталену класифікацію з варіюванням типів кодів відповідно до проаналізованого матеріалу. Відтак виокремлюємо: антропний, соматичний, предметний, зооморфний, фітоморфний, мовленнєвий, просторовий і гастрономічний коди культури». У процесі ж опису неодноразово згадано й інші коди, приміром квантитативний (с. 159), міфологічний (с. 103, 162), темпоральний (с. 162), природний (с. 162), колоративний (с. 162). По-друге, як у висновках за розділами, так і в загальних висновках відсутні положення про взаємодію специфічних кодів, зокрема інтелектуального, антропного й соматичного з іншими кодами.

2. У першому розділі (с. 52 – 53), авторка зазначає: «У структурі національної концептосфери існує певна «ієрархія», вершину якої становлять культурно значущі концепти – своєрідні домінанти, що мають вагоме змістове навантаження для носіїв певної лінгвокультури та визначають ціннісні орієнтири у свідомості нації». Щодо складу лінгвокультурних домінант Т. О. Ключник покликається на «Слов'янський асоціативний словник», у якому подано 30 базових для представників української лінгвоспільноти концептів, серед яких і РОЗУМ: життя, людина радість, друг, добре, дім, любов, щастя, спокій, гроші, чоловік, кохання, розум, гарний, надія, смерть, сила, робота, дитина, світ, великий, погано, краса,

товариш, зло, жінка, світло, добрий, праця, дівчина. Логічно було б у практичних розділах виявити взаємодію концепту РОЗУМ з іншими українськими лінгвокультурними домінантами.

3. У підрозділі 3.2.3. «Антропний код в паремійному і фразеологічному вимірі», де матеріалом аналізу, природно, є фраземи та паремії, після опису паремій, що виражають полярне протиставлення між типом людини із високими розумовими здібностями та, відповідно, дуже низькими: *«Більше в розумного розуму в п'яті, як у дурня в голові»...*, незрозумілим украпленням є фрагмент (с. 144) *«Численною є текстова реалізація цих полярних сутностей, наприклад: Щось було в цій постаті з круглими плавними лініями, в цих розумних і темних очах надзвичайно просте, тепле, привабливе (В. Винниченко) ...»*, оскільки ні полярність, ні самі паремії тут не представлені.

4. Як назву підрозділу «Міжкодові переходи» назагал, так і термін «перехід» вважаємо не зовсім логічними, оскільки в тексті роботи йдеться не про перехід з одного коду в інший, а про взаємодію кодів, що підтверджують моделі такої взаємодії (зі знаком +), напр.: «антропний + зооморфний»; «соматичний + предметний + природний», «антропний + предметний + природний + квантитативний».

5. Авторці варто було б більш ретельно добирати ілюстрації до деяких теоретичних положень (с. 109, 112, 119 тощо). Зокрема, на с. 109 опис метафоричного перенесення РОЗУМ – ІСТОТА підтверджено прикладом *Він стояв навскоси – від невідомої й незнаной для дитячого розуму точки десь вгорі і вниз, в проломину, що утворилася на полу, бо одна дошка з того полу випала (І. Багряний)*, де словосполучення *дитячий розум* не є метафорою, адже це істинні знання, оскільки герой роману Івана Багряного «Сад Гетсиманський» Андрій згадує своє дитинство.

Результати відкритого голосування:

«За» – 5 членів ради,

«Проти» – немає,

«Утримались» – немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада ДФ 26.133.050 присуджує Ключник Тетяні Олександрівні ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.050

Михайло ВІНТОНІВ